

I.

Variæ circa scientias considerationes.

NULLA res æquabilius inter homines est distributa quam bona mens: ea enim unusquisque ita abundare se putat, ut ne quidem illi qui maxime in-explebiles cupiditates habent, & quibus in nulla unquam alia re Natura satisfacit, meliorem mentem quam possideant optare consueverint.

Qua in re pariter omnes falli non videtur esse credendum; sed potius vim incorrupte judicandi, & verum a falso distinguendi (quam proprie bonam mentem seu rectam rationem appellamus) natura æqualem omnibus nobis innatam esse. Atque ita nostrarum opinionum diversitatem, non ex eo manare quod simus aliis alii majore rationis vi donati, sed tantum ex eo quod cogitationem non per easdem vias ducamus, neque ad easdem res attendamus. Quippe ingenio pollere haud sufficit, sed eodem recte uti palmarium est. Excelsiores animæ, ut majorum virtutum ita & vitiorum capaces sunt: Et plus promovent qui rectam perpetuo viam insistentes, lentissimo tantum gradu incedunt, quam qui sæpe aberrantes celerius gradiuntur.

Ego sane nunquam existimavi plus esse in me ingenii quam in quolibet e vulgo: quinimo etiam non raro vel cogitandi celeritate, vel distincte imaginandi facilitate, vel memoriæ capacitate atque usu, quosdam alios æquare exoptavi.

Nec ullas ab his alias dotes esse novi quibus ingenium præstantius reddatur. Nam rationem quod attinet, quia per illam solam homines sumus, æqualem in omnibus esse facile credo: neque hic discedere libet a communi sententia Philosophorum, qui dicunt, inter *accidentia* sola, non autem inter *formas substantiales individuorum ejusdem speciei*, plus & minus reperiri.

I.

Diverse considerații referitoare la științe

Nici un lucru nu este mai egal împărțit între oameni decât înțelepciunea¹, căci fiecare socotește că o are într-atât din belșug, încât nici aceia care au dorințe nesățioase, sau pe care natura nu i-a mulțumit vreodată în vreo altă privință, nu obișnuiesc să-și dorească o minte mai bună decât cea pe care o au.

Se pare că în această problemă nu trebuie crezut că toți se înșală în egală măsură, ci, mai curând, că puterea de a judeca imparțial și de a distinge adevărul de fals (pe care o numim la propriu înțelepciune sau dreaptă rațiune) ne-a fost înăscută egală, nouă tuturor, de la natură. Și astfel diversitatea părerilor noastre nu decurge din aceea că unii am fi fost dotați cu o mai mare putere a rațiunii decât alții, ci doar din faptul că nu ne conducem gândirea pe aceleași căi și nici nu tindem către aceleași lucruri. Căci nu e suficient să te prevezi de spiritul înăscut², ci meritoriu este să te folosești drept de el. Sufletele mai distinse sunt încăpătoare atât pentru virtuțile superioare, cât și pentru vicii; și, mai mult înaintează cei care, ținând mereu calea cea dreaptă, vin cu pas foarte liniștit, decât cei care, adesea, rătăcind, pășesc mai repede.

Eu, de bună seamă, n-am considerat niciodată că în mine ar fi mai mult spirit înăscut decât în oricine din mulțime; ba, dimpotrivă, nu arareori mi-am dorit să-i egalez pe alții fie în rapiditatea gândirii, fie în ușurința de a imagina distinct, fie în capacitatea și folosirea memoriei.

Nici nu cunosc, în afară de acestea, să existe alte calități prin care spiritul înăscut să se facă mai distins. Eu cred cu ușurință că, ceea ce se referă la rațiune – deoarece prin aceasta singură suntem oameni – există în mod egal în toți; și nici nu am vreun motiv să mă îndepărtez de cugetarea comună a filosofilor care spun că doar între **accidente** și nu între **formele substanțiale ale indivizilor aceleiași specii** se poate dovedi mai mult sau mai puțin.

Sed profiteri non verebor me singulari deputare felicitati, quod a primis annis in eas cogitandi vias inciderim, per quas non difficile fuit pervenire ad cognitionem quarundam regularum sive axiomatum, quibus constat Methodus, cujus ope gradatim augere scientiam, illamque tandem, quam pro ingenii mei tenuitate & vitæ brevitate maximam sperare liceat, acquirere posse confido.

Jam enim ex ea tales fructus percepi, ut quamvis de me ipso satis demisse sentire consueverim; & dum varias hominum curas oculo Philosophico intueor, vix ullæ unquam occurrant quæ non vanæ & inutiles videantur; non possim quin dicam, me ex progressu quem in veritatis indagatione jam fecisse arbitror, summa voluptate perfundi, talemque de iis quæ mihi quærenda restant spem concepisse, ut si inter occupationes eorum qui meri homines sunt, quædam solide bona & seria detur, credere ausim illam eandem esse quam elegi.

Me vero fortasse fallit opinio, nec aliud est quam orichalcum & vitrum, quod pro auro & gemmis hic vendito.

Novi quam proclives simus in errorem cum de nobis ipsis judicamus, & quam suspecta etiam esse debeant amicorum testimonia, cum nobis favent.

Sed in hoc libello declarare institui quales vias in quærenda veritate sequutus sim, & vitam omnem meam tanquam in tabella delineare, ut cuilibet ad reprehendendum pateat accessus, & ipse post tabulam delitescens liberas hominum voces in mei ipsius emendationem exaudiam, atque hunc adhuc discendi modum cæteris quibus uti soleo adjungam.

Ne quis igitur putet me hic traditurum aliquam Methodum, quam unusquisque sequi debeat ad recte regendam rationem; illam enim tantum quam ipsemet sequutus sum exponere decrevi. Qui aliis præcepta dare audent, hoc ipso ostendunt, se sibi prudentiores iis quibus ea præscribunt, videri: ideoque si vel in minima re fallantur, magna reprehensione digni sunt.

Cum autem hic nihil aliud promittam quam historiæ, vel, si malitis, fabulæ narrationem, qua inter nonnullas res quas non inutile erit imitari, plures aliæ fortasse erunt quæ fugiendæ videbuntur, spero illam aliquibus ita

Dar nu mă voi teme să afirm că eu socotesc ca pe o fericire individuală faptul că încă din primii ani am pornit pe acele căi ale gândirii prin care nu a fost greu să ajung la cunoașterea anumitor reguli și axiome care compun metoda cu ajutorul căreia, pas cu pas, sporește cunoașterea pe care nădăjduiesc s-o pot obține și pe care e îngăduit să o sper ca maximă în raport cu slăbiciunea spiritului meu și cu scurtimea vieții.

Căci din aceasta am obținut remarcabile roade, chiar dacă aveam obiceiul să simt în legătură cu mine însumi că prin soartă aș fi modest. În timp ce privesc cu ochi de filosof diferitele griji ale oamenilor, abia dacă îmi par unele – care se arată adesea – ca nefiind deșarte și inutile; n-aș putea să spun de ce, dar apreciez că prin progresul pe care l-am făcut în cercetarea adevărului, sunt cuprins de o supremă plăcere; iar în legătură cu cele ce mi-au rămas spre a fi cercetate, am simțit o atât de mare speranță, încât, dacă printre preocupările acelor care sunt oameni cu adevărat³, este oferită temeinic vreuna bună și serioasă, aș îndrăzni să cred că ea este aceeași cu cea pe care am ales-o eu.

S-ar putea într-adevăr ca gândul să mă înșele, iar ceea ce caut să pun în vânzare ca aur și pietre prețioase, să nu fie nimic altceva decât aramă și sticlă.

Cunosc cât de înclinați suntem spre eroare când judecăm despre noi înșine; și cât de suspecte ar trebui să ne fie dovezile prietenilor, când sunt favorabile. Dar am hotărât ca în această cărțuție să arăt care sunt căile pe care le-am urmat în cercetarea adevărului și să-mi schițez întreaga viață ca într-un tablou, încât să i se arate oricui posibilitatea de a o critica, iar eu însumi, adăpostindu-mă în dosul tabloului, să ascult vocile neîngrădite ale oamenilor în privința îndreptării mele, și acest mod de a învăța să îl adaug celorlalte de care obișnuiesc să mă folosesc.

Așadar, să nu socotească cineva că am de gând să-i transmit vreo metodă pe care trebuie fiecare să o urmeze pentru a-și conduce drept rațiunea, căci am hotărât s-o expun doar pe cea pe care am urmat-o eu însumi. Cei care îndrăznesc să le ofere altora precepte par a se considera mai cunoscători decât cei cărora le prescriu și tocmai de aceea, dacă greșesc, fie și în cel mai mărunț lucru, ei sunt demni de un mare reproș.

Cum însă eu nu promit aici nimic altceva decât ceea ce ține de istorisire, sau dacă preferați, o povestire moralizatoare⁴ din care, printre multele fapte, unele n-ar fi inutil să fie urmate, în timp ce multe altele vor părea, probabil,

profuturam, ut nemini interim nocere possit, & omnes aliquam ingenuitati meæ gratiam sint habituri.

Ab ineunte ætate ad literarum studia animum adjeci; & quoniam a Præceptoribus audiebam, illarum ope certam & evidentem cognitionem eorum omnium quæ ad vitam utilia sunt acquiri posse; incredibili desiderio discendi flagrabam.

Sed simul ac illud studiorum curriculum absolvi, quo decurso mos est in eruditorum numerum cooptari; plane aliud coepi cogitare. Tot enim me dubiis totque erroribus implicatum esse animadverti, ut omnes discendi conatus nihil aliud mihi profuisse judicarem quam quod ignorantiam meam magis magisque detexissem.

Attamen tunc degebam in una ex celeberrimis totius Europæ scholis, in qua, sicubi in universo terrarum orbe, doctos viros esse debere cogitabam. Omnibus iis quibus alii ibidem imbuebantur ut cunque tinctus eram. Nec contentus scientiis quas docebamur, libros de quibuslibet aliis magis curiosis atque a vulgo remotis tractantes quotquot in manus meas inciderant evolveram. Aliorum etiam de me judicia audiebam, nec videbam me quoquam discipulorum inferiorem æstimari; quamvis jam ex eorum numero nonnulli ad Præceptorum loca implenda destinarentur. Ac denique hoc sæculum non minus floridum, & bonorum ingeniorum ferax quam ullum præcedentium esse arbitrabar. Quæ omnia mihi audaciam dabant de aliis ex me judicandi, & credendi nullam in mundo scientiam dari, illi parem cujus spes facta mihi erat.

Non tamen idcirco studia omnia quibus operam dederam in scholis neglegebam; fatebar enim, linguarum peritiam quæ ibi acquiritur, ad veterum scripta intelligenda requiri; Artificiosas fabularum narrationes ingenium quodammodo expolire, & excitare; Casus historiarum memorabiles animum ad magna suscipienda impellere, & ipsas cum prudentia lectas non parum ad formandum judicium conferre:

ca trebuind să fie ocolite; sper că aceasta le va fi de folos unora, astfel încât să nu dăuneze între timp nimănui și toți să fie în măsură să-i aducă vreo mulțumire sincerității mele.

Încă din vârsta copilăriei mi-am îndreptat gândul către studiul literelor; și, deoarece de la învățătorii⁵ mei auzeam că prin ajutorul aceluia se poate obține cunoașterea sigură și clară a tuturor celor ce sunt folositoare în viață, ardeam de o incredibilă dorință de a învăța.

Dar, de îndată ce am absolvit acel curs al studiilor, după parcurgerea căruia există obiceiul să fii primit în rândul învățaților, am început să gândesc de-a dreptul altfel. Mi-am dat seama că am fost într-atât de încolăcit și de îndoieli și de greșeli, încât aș aprecia că toate încercările mele de a învăța nu mi-au folosit la nimic altceva decât să-mi fi descoperit tot mai mult propria-mi ignoranță.

Și totuși, atunci îmi duceam viața într-una din cele mai renumite școli din întreaga Europă, în care gândeam că, dacă undeva în lumea mare există așa ceva, apoi acolo trebuie să fie bărbații învățați. Am fost îmbibat de toate cele în care se inițiau și ceilalți în orice împrejurare. Ba chiar, nemulțumit cu științele ce ne erau predate, citisem cărți tratând despre altele mai ciudate și străine vulgului, oricâte îmi căzuseră în mână. Ascultam chiar judecățile celorlalți despre mine și vedeam că nu sunt considerat inferior vreunuia dintre colegi, chiar din rândul aceluia care erau meniți să ocupe locurile măștrilor. În sfârșit, eu apreciam că secolul acesta nu era mai puțin înfloritor și fecund în spirite deosebite decât vreunul din cele anterioare. Toate acestea îmi dădeau curajul de a judeca despre ceilalți pornind de la mine și de a crede că nu este dată în lume nici o știință egală celeia despre care eu îmi făcusem o anumită speranță.

Totuși n-am neglijat din acest motiv toate studiile pentru care îmi dădusem osteneala în școli; căci mărturiseam că acea cunoaștere a limbilor care a fost însușită acolo, este necesară pentru înțelegerea scrierilor celor vechi; că povestirile iscusite ale fabulelor cultivă și stimulează spiritul într-un anumit fel; că întâmplările deosebite ale scrierilor istorice îndeamnă gândul spre asumarea lucrurilor mari, și că, citite cu prudență, ele însele duc într-o măsură remarcabilă la formarea judecății.

Omnem denique bonorum librorum lectionem eodem fere modo nobis prodesse, ac si familiari colloquio præstantissimorum totius antiquitatis ingeniorum, quorum illi monumenta sunt, uteremur; & quidem colloquio ita præmeditato, ut non nisi optimas & selectissimas quasque ex suis cogitationibus nobis declarent; Eloquentiam vires habere permagnas; & ad ornatum vitæ multum conferre; Poësi nihil esse amoenius aut dulcius; multa in Mathematicis disciplinis haberi acutissime inventa, quæque cum curiosos oblectant, tum etiam in operibus quibuslibet perficiendis, & Artificum labore minuendo, plurimum juvant: multa in scriptis quæ de moribus tractant præcepta, multasque ad virtutem cohortationes utilissimas, contineri. Theologiam Coelo potiundi rationem docere: Philosophiam verisimiliter de omnibus differendi copiam dare, & non parvam sui admirationem apud simpliciores excitare; Jurisprudentiam, Medicinam & scientiarum reliquas, honores & divitias in cultores suos congerere; nec omnino ullam esse, etiam ex maxime superstitiosis & falsis, cui aliquam operam dedisse non sit utile, saltem ut possimus quid valeant judicare, & non facile ab ulla fallamur.

Verum jam satis temporis linguarum studio, & lectioni librorum veterum, eorumque historiis & fabulis me impendisse arbitrabar. Idem enim fere est agere cum viris prisca ævi, quod apud exteras gentes peregrinari.

Expedit aliquid nosse de moribus aliorum populorum, ut incorruptius de nostris judicemus, nec quidquid ab iis abludit statim pro ridiculo atque inepto habeamus, ut solent ii qui nunquam ex natali solo discesserunt. Sed qui nimis diu peregrinantur, tandem velut hospites & extranei in patria fiunt, quique nimis curiose illa quæ olim apud veteres agebantur investigant, ignari eorum quæ nunc apud nos aguntur esse solent. Præterea fabulæ plurimas res quæ fieri minime possunt, tanquam si aliquando contigissent representant, invitantque nos hoc pacto vel ad ea suscipienda quæ supra vires, vel ad ea speranda quæ supra sortem nostram sunt.

Atque ipsæ etiam historiæ, quantumvis veræ, si pretium rerum non augent nec immutant, ut lectu digniores habeantur, earum saltem viliores & minus

În sfârșit, că orice lectură a cărților bune ne este de folos în același fel ca și cum ne-am folosi de o conversație familiară cu spiritele cele mai distinse ale întregii vechimi, cărora le aparțin aceste monumente scrise; că, desigur, conversația a fost astfel gândită dinainte încât ele nu ne dezvăluie decât gândurile cele mai bune și cele mai alese dintre cugetările lor; că elocința are puteri foarte mari și contribuie mult la împodobirea vieții; că nimic nu e mai plăcut sau mai scump decât poezia; în legătură cu științele matematice, se consideră că multe din cele inventate în modul cel mai subtil și care celor curioși le fac plăcere, ajută mult în desăvârșirea oricăror altor lucrări, micșorând în același timp truda celor ocupați cu artele⁶; mărturiseam de asemenea că multe din preceptele scrierilor tratând despre moravuri conțineau și multe îndemnuri foarte utile la virtute; că teologia ne învață rațiunea de a dobândi cerul; că filosofia ne dă bogăția de a fi discursivi în mod verosimil legat de orice, și, deloc neînsemnată, stârnește la oamenii mai neinstruiți admirație față de ea; că jurisprudența, medicina și celelalte științe le aduc laolaltă celor ce le practică, și onoruri și bogății; că nu poate fi vreuna, chiar și dintre cele legate în cel mai înalt grad de superstiții și deci falsă, față de care să nu fie util să ne fi dat vreo osteneală, măcar ca să putem judeca cât valorează și să nu putem fi ușor înșelați de ea.

Socoteam pe bună dreptate că mi-am dedicat suficient timp studiului limbilor, lecturii cărților celor vechi și istoriilor și fabulelor lor. Căci a discuta cu bărbații timpului trecut e aproape la fel cu a călători la neamuri străine.

E bine să cunoaștem ceva despre moravurile altor popoare spre a judeca mai nepărtinitor despre ale noastre și ca să nu considerăm dintr-o dată ca ridicol și fără sens orice nu ni se potrivește dintre acelea, după cum obișnuiesc cei ce nu au părăsit niciodată pământul natal. Dar, cei ce călătoresc prea mult devin în patria lor precum oaspeții și străinii; iar cei care cercetează cu prea multă curiozitate cele ce-i interesau pe cei vechi odinioară, obișnuiesc să fie neștiutori față de cele ce ne interesează acum pe noi. Pe lângă aceasta, fabulele prezintă numeroase întâmplări – ce pot avea loc în cea mai mică măsură – ca și cum ele ar fi avut vreodată loc, iar prin această convenție ne îmbie fie să ne asumăm cele ce ne depășesc puterile, fie să sperăm la unele ce sunt deasupra destinului nostru.

Scrierile istorice însele, oricât de adevărate, dacă nu sporesc și nu schimbă valoarea întâmplărilor spre a fi considerate mai demne de lectură, omit cel

CUPRINS

DISSERTATIO DE METHODO	6
I. Variæ circa scientias considerationes	8
II. Præcipua illius Methodi quam investigavit Author, regula	28
III. Quædam Moralis scientiæ regulæ, ex hac Methodo depromptæ	54
IV. Rationes quibus existentia Dei & animæ humanæ probatur, quæ sunt Metaphysicæ fundamenta	74
V. Quæstionum Physicarum ab Authore investigatarum ordo; ac in specie motus cordis, & quarundam aliarum ad Medicinam spectantium perplexarum opinionum enodatio; tum quæ sit inter nostram & brutorum animam differentia.....	94
VI. Quid requiri putet Author, ad ulterius progrediendum in Naturæ perscrutatione, quam batenus factum sit; & quæ rationes ipsum ad scribendum impulerint	132
CUVÂNT DESPRE TITLU de Dan Negrescu	5
EXPUNERE DESPRE METODĂ	7
I. Diverse considerații referitoare la științe.....	9
II. Regula proprie acestei metode pe care a cercetat-o autorul.....	29
III. Câteva reguli ale științei moralei, deduse din această metodă	55
IV. Raționamente prin care este dovedită existența lui Dumnezeu și a sufletului omenesc, și care sunt fundamente ale metafizicii.....	75

V. Ordinea problemelor de fizică cercetate de autor; explicarea, mai ales, a bățăilor inimii și a unor păreri neclare referitoare la medicină; apoi, ce diferență există între sufletul nostru și al animalelor	95
VI. Ce socotește autorul că trebuie căutat spre a progresa în continuare în cercetarea naturii, săvârșită până aici, și ce considerații l-au determinat să scrie	133
NOTE LEXICALE	167
DISCOURS DE LA MÉTHODE	171
PREMIÈRE PARTIE	173
DEUXIÈME PARTIE	182
TROISIÈME PARTIE	192
QUATRIÈME PARTIE	200
CINQUIÈME PARTIE	208
SIXIÈME PARTIE	225
POSTFAȚĂ de Gh. Vlăduțescu	241